

РЕЦЕНЗИЯ

Във връзка с конкурс за доцент в област на висше образование 3. Социални, стопански и правни науки в професионално направление 3.2. Психология

От проф. д-р Емилия Алексиева – катедра по обща, експериментална, развитийна и здравна психология при Философския факултет на СУ “Св. Климент Охридски”

В обявения конкурс за доцент по участва един кандидат: Анета Петрова Атанасова, към момента на обявяване на конкурса главен асистент, доктор, в катедрата по обща, експериментална, развитийна и здравна психология. Тя заема тази академична длъжност от 2011 година.

Представените документи са в съответствие с изискванията на ЗРАС.

Биографични данни

Г-жа Атанасова е завършила специалност психология в СУ „Св. Климент Охридски“ през 1992 г. с две специализации: по клинична и консултативна психология и по психология на развитието, образованието и културата, има също придобита педагогическа квалификация (учител по психология, логика и етика).

Като редовен докторант към същата катедра през 2005 г. успешно защитава дисертация на тема „Идентификация на специфични нарушения на способността за учене в начална училищна възраст“.

От 2000 г. до момента професионалното развитие на г-жа Атанасова е свързано със специалност Психология на СУ „Св. Климент Охридски“: между 2000 и 2002 г. е хоноруван асистент, от 2002 до 2004 – асистент, от 2004 до 2006 – старши асистент, от 2006 до момента е главен асистент.

Като асистент тя е ангажирана с упражнения по основни психологически дисциплини в специалността: експериментална психология първа и втора част, психологическо измерване първа и втора част. Като главен асистент доктор тя е титуляр на курсове в бакалавърската програма по психология на специалността и в няколко магистърски програми: от 2021 г. е титулярен преподавател на 4 курса: „Експериментална психология“, втора част, „Приобщаващо образование“, „Академично писане“, които води и към момента в бакалавърската програма на специалност Психология. В МП по детско-юношеска и училищна психология преподава към момента три курса („Диагностика и терапия на деца със СОП“ от 2016, „Приобщаващо образование за деца със СОП“ от 2019, „Психологическа оценка, консултиране и терапевтична работа с разстройства от аутистичния спектър“ – от 2021 г.. Към същата магистърска програма е водила още два курса: „Интеграция на деца със СОП“ – 2011 – 2018 и „Аутизъм – психологическа оценка и терапевтична работа“ – 2012 – 2020.

Г-жа Атанасова е титулярен преподавател на курсове и в други бакалавърски програми. Тя преподава „Основи на диагностиката“ в БП „Специална педагогика“ от 2018 до момента, както и „Психотерапевтични подходи и методи в клиничната социална работа“ в БП „Социални дейности“ от 2018 до момента. С различна продължителност е преподавала още два курса: „Психодиагностика“ в БП „Логопедия“ между 2016 и 2020 и „Психодиагностика на деца с отклонение в поведението“ в БП „Социална педагогика“ – между 2012 и 2015 г.

Г-жа Атанасова се ангажира активно освен с преподавателска дейност, но и с научно ръководство на изследователската работа на студенти-магистри: за периода 2014 – 2022 е ръководила 20 магистърски тези на студенти от МП „Детско-юношеска и училищна психология“.

Участвала е в два проекта към СУ, в първия е член на изследователския екип, а на втория е ръководител: 1) Влияние на пандемията Ковид-19 върху перинаталното психично здраве (2020 – 2022 – член на екипа) с ръководител доц. К. Ханчева и 2) Социално включване и междуличностна компетентност на младежи и възрастни с разстройство от аутистичния спектър – индивидуализиран подход (2020 – 2023 - ръководител).

Наред с активната академична дейност, г-жа Атанасова има и богата практическа дейност и клинична практика: до момента тя е консултант към УНИЦЕФ от 2017, както и вещо лице към СГС от 2013 г. В различни периоди с различна продължителност е била консултант към Център за

приобщаващо образование (2016 – 2019), академичен наставник по проект „Студентски стажове“ на МОН (2014 – 2021), психолог по проекти за подкрепа и закрила за децата бежанци в БЧК (2017 – 2018), учител към РААБЕ (2013 – 2019), супервизор и учител към СОНИК „Старт“ (2013 – 2016), учител към „Бизнес едюкейшън клуб“ (2012 – 2018), учител в ПАМБ (Професионална асоциация на медиаторите в България) – 2012 – 2017, психолог в Център за социална рехабилитация и интеграция на лица с проблеми от аутистичния спектър в град София (ЦСРИЛПАС - 2007 – 2010), както и психолог в специална група за деца с увреждания в ЦДГ 17 в София.

След завършване на специалност Психология г-жа Атанасова е работила като педагогически съветник в СОУ „Д-р Петър Берон“, град Костинброд между 1992 и 1998 г.

Г-жа Атанасова ползва английски и руски език, публикувала е на български, английски и руски език.

Публикации

Г-жа Атанасова е представила списък от 48 публикации, от които 27 самостоятелни и 21 в съавторство, от тези в съавторство в 8 е първи автор.

За участие в конкурса за доцент тя е представила общо 20 публикации, от тях 2 самостоятелни монографии: „Специфични нарушения на способността за учене“ на основата на защитения дисертационен труд (София, 2006) и „Диагностика и оценка на разстройствата от аутистичния спектър“ (София, 2018), 18 статии, доклади на научни конференции и конгреси и глави от колективни монографии (в 11 е единствен автор, а в 7 е съавтор).

От справката за изпълнението на минималните национални изисквания по чл. 26 от ЗРАСРБ за научна област 3. Социални, стопански и правни науки за професионално направление 3.2. Психология се вижда, че представените данни ги удовлетворяват напълно, като по някои от категориите те надхвърлят минималните – напр. по показател „Цитирания“ при изисквани 50 точки, тя е представила 115. Този показател без съмнение отразява значимостта на публикуваните научни изследвания за професионалната общност в България.

Оценка на публикуваните научни резултати

Изследванията, представени за конкурса от г-жа Атанасова, могат да се структурират около следните съдържателни центрове: аутизъм, семейство и аутизъм, кърмене, учене, Ковид – 19, което показва, че изследователската ѝ дейност е насочена към актуални проблеми на академичната и социалната практика.

Основен съдържателен акцент в изследванията ѝ е оценката на разстройствата от аутистичния спектър. Тази проблематика се разработва в монографията „Диагностика и оценка на разстройства от аутистичния спектър“ (София, 2018), както и в 8 статии, студии и доклади на научни конференции:

- Самоназоваване и назоваване: как хората с аутизъм говорят за себе си и как ги описват техните близки („Психично здраве“, 2, 2022 – статия в съавторство);
- Аз и другите – нов прочит на темата за взаимоотношенията при хора с разстройство от аутистичния спектър (доклад на конференция, София, 2022);
- Момчето, което не виждаше през стъкло (статия в съавторство, С., 2021)
- Семейството на детето с аутизъм – фокус на терапевтичните интервенции (доклад на конгрес по психология – София, 2017);
- Интервюто като метод за оценка на разстройствата от аутистичния спектър (ГСУ, 2017)
- Психологическа оценка на разстройство от аутистичния спектър (ГСУ, 2016)
- Един различен поглед към аутизма (Българско списание по психология, София, 2015)
- Терапевтични цели при нарушения от аутистичния спектър (ГСУ, 2010)

В България традиционно изследователската проблематика, посветена на аутизма, е по-скоро приоритет на колегите-педагози и логопеди, доколкото именно тези специалисти неизбежно се срещат в практиката си с деца и възрастни с аутизъм. Голямата заслуга на г-жа Атанасова е, че връща с работата си тази изследователска проблематика в рамките на психологическата наука и практика.

От цитираните публикации се вижда, че тази проблематика е обект на нейния изследователски интерес в продължение на години и намират своето забележително обобщение в монографията ѝ от 2018 г.. В нея авторката обобщава 18 годишната си клинична и изследователска практика. Тази монография отразява най-сериозния ѝ принос към изучаването, изследването и разбирането на проблематиката на аутизма.

Условно бих структурирала съдържанието на тази впечатляваща като обем и равнища на анализ монография в две части.

Започвайки от ежедневните „срещи“ с лица с аутизъм, отразени в детски приказки и филми, повечето от които са шедеври на съвременната кинематография, в първата част тя прави задълбочен анализ на психологическата оценка на лицата с разстройства от аутистичния спектър като последователно изяснява специфичните особености на тяхното функциониране (социално-

комуникативни умения, сензорно-интегративни особености, когнитивни особености, адаптивен капацитет, независимост и самостоятелност).

Втората част (напомням: условно обособена) е посветена на собствено психологическия инструментариум за анализ на психичното функциониране на лицата с разстройства от аутистичния спектър. Логично тази част започва с представянето на интервюто и наблюдението, в които е детайлизирана значимата информация за разбирането на психичното функциониране на тези лица. Следващите две глави са също методологични – в тях авторката представя много и различни психологически инструменти за скрининг, диагностика и оценка (напр. „Скрининг за аутизъм при деца“, „Ранен скрининг за аутистични черти“, „Родителска оценка за етапите на развитие“ и др.), както и качествени методи за оценка (глава 11), в които представя също полезни за практиката инструменти („Протокол за оценка и развитие на комуникативните умения“, „Дневник на съня“ и др.).

Логично след оценъчната част следва глава „Области и цели на терапевтичния план“ (глава 12), в която дискутира основните цели на терапевтичния план и областите за работа, които следва да се включат в него. Представени са също утвърдени в практиката програми за терапевтични интервенции (напр. програмата „Тийч“, програмата „Сън райз“, „Система за комуникация чрез размяна на картинки – ПЕКС“ и др.)

Последната, 13-та глава, е посветена на семейството на човека с аутизъм – изключително ценен финал. При разстройства от типа на аутизма, цялото семейство е засегнато и обикновено, въпреки желанието си да помогнат на своя близък с аутизъм, членовете на семейството му просто не знаят какво и как да направят. Именно тази глава завършва цялостния подход на авторката към темата за диагностиката на лицата с разстройства от аутистичния спектър.

Като приноси в монографията бих обособила на първо място задълбочения анализ на основните области на психичното функциониране на лицата с разстройства от аутистичния спектър, към който, освен теоретичните елементи, са разгледани и множество примери от собствената клинична практика на авторката. Тази част е много полезна не само за практикуващите психолози, които ще намерят полезни наблюдения и клинични анализи и обобщения, но и за академичната общност, която ще свърже по-успешно теоретичните анализи с клиничните им измерения.

На второ място бих обособила методологичната част: спецификата на използваните методи за реализиране на психологическата оценка, основните области на тази оценка, необходимостта от

отчитане на факторите на средата, както и богатия инструментариум, включително качествените методи за оценка, от които специалистите могат да се възползват.

Като трети принос бих посочила интегрирането на теоретичните елементи с клиничните наблюдения и възрастовите специфики в проявленията на разстройствата от аутистичния спектър.

От практическа гледна точка бих посочила още един принос: планирането на психологическата оценка според заявката на родител или близък (при дете, юноша или възрастен с аутизъм), процес, който отчита деликатната ситуация на психолога, който трябва едновременно да чуе заявката, но и да прецени как точно да отговори на нея по начин, който да осигури необходимите професионални действия в интерес на детето, юношата или възрастния с аутизъм (този подход е представен в студията „Психологическа оценка на разстройства от аутистичния спектър, ГСУ, 2016).

Накрая, но не на последно място, бих посочила и акцента върху интегрирането на оценъчния процес в работата на психолога с приносите на екипа специалисти, както и включването на семейството на човека с аутизъм в цялостния процес на терапията. Именно този подход в клиничната практика осигурява най-доброто в интерес на пациента / клиента. Този подход е защитен в монографията и другите публикации на г-жа Атанасова, представени за рецензия.

Вторият съдържателен акцент в изследователската практика на г-жа Атанасова е посветен на психологическите аспекти на кърменето. Медицинските ползи от кърменето са добре известни на широката общественост, но не във всяко семейство с бебе, то бива кърмено. Г-жа Атанасова се е заела да анализира съвременните изследвания и практиките, посветени на кърменето и отбиването. Тази тема е представена в 4 текста:

- Кърменето и отбиването – изследвания, нагласи и практики, С., 2011
- Нагласи и вярвания на майките за кърменето, С. 2011;
- Продължителното кърмене в съвременното общество, С. 2014;
- Attitudes and Beliefs of Mothers towards Breastfeeding and Weaning, Sofia, 2016

Тези текстове се основават на резултатите от проведени емпирични изследвания, които макар да не са реализирани с представителни извадки, съдържат важни практически приноси, свързани с факторите, влияещи върху взимането на решение за кърмене, факторите, възпрепятстващи кърменето, продължителността на кърменето и факторите, които го определят, ползите от кърменето за бебето и за майката, практиките на кърмене и отбиване. Тези резултати без съмнение биха били много полезни в консултирането на бъдещи майки.

Безспорният принос в тази област бих формулирала най-общо така: направен е детайлизиран психологически анализ на кърменето и на факторите, които го определят въз основа на емпирично установените практики в България.

Друг важен акцент в научните изследвания на г-жа Атанасова е свързан с изследването на специфичните нарушения в способността за учене, тема, която е представена в докторската й теза, но която тя продължава и след като успешно я защитава. На тази проблематика е посветена втората монография, в основата на която е дисертационният труд, но и още два текста, в които тя анализира новите технологии в процеса на обучение:

- Роля на психолога в приобщаващото образование, статия от 2018;
- Computer-based support for basic education in reading (доклад в съавторство, 2012);
- Addressing Special Education Needs in Classroom with Cyber-Physical Systems for Social Application (глава в съавторство в сборник, 2019).

От цитираните текстове се вижда, че г-жа Атанасова е ориентирана към модерните потребности на образователната практика, при това този интерес, както и приносите на психологията, не са инцидентни, а са свързани с ясно изразена чувствителност към актуалните и значими проблеми на училищната практика.

Приносите тук могат да се потърсят в обосноваването на значимостта на ролята на психолога в училищен контекст в рамката на приобщаващото образование от една страна и в анализа на психологическите ефекти от приложението на модерните технологии за решаването на конкретни обучителни задачи, от друга.

Г-жа Атанасова не остава безразлична и към проблемите, които възникнаха на всички нива в обществото поради Ковид-пандемията. На тази проблематика са посветени два текста в съавторство:

- Перипартум депресия по време на пандемия. Сравнителни данни за България от международно изследване (С., 2022) и
- Как действията на българските институции за справяне с пандемията Ковид-19 повлияха на психичното здраве на бременните и майките на малки бебета (С., 2022).

Както се вижда от заглавията, г-жа Атанасова остава вярна на проблематиката, която постоянно присъства в нейните изследвания и предлага собствена перспектива към ефекта Ковид върху конкретни целеви групи, а сравнителното международно изследване разширява хоризонта на

нейния анализ. Именно в тази специфична гледна точка към влиянието на пандемията Ковид виждам и поредния принос за практиката в България.

В качеството на обобщение бих отбелязала следните по-важни приноси в публикациите на гл.ас. д-р Анета Атанасова:

- Значим принос в изучаването, изследването и разбирането на проблематиката на аутизма при различни възрастови групи и при различни нива на функциониране в България (теоретичен и клиничен принос);
- Реализиран е задълбочен анализ на процеса на психологическото оценяване на лица с разстройства от аутистичния спектър като последователно са изяснени специфичните особености на функционирането им (социално-комуникативни умения, сензорно-интегративни особености, когнитивни особености, адаптивен капацитет, независимост и самостоятелност). Този принос има както теоретичен, така и практически характер;
- Разработена е методология за психологическа оценка на лица с разстройства от аутистичния спектър (теоретичен и практически принос);
- Направен е анализ на психологическите аспекти на кърменето, който се основава на конкретни емпирични изследвания в България (практически принос);
- Реализиран е задълбочен анализ на психологическите ефекти от новите технологии в образованието върху обучението на деца със специални образователни потребности (теоретичен и практически принос).
- Анализирани са специфичните психологически ефекти на Ковид-кризата върху специфични целеви групи в България (бременни жени, майки на малки деца, жени със след родилна депресия), с което се подпомага психологическото им консултиране (практически принос).
- И накрая, но не на последно място, ще посоча тясната връзка между изследователските резултати и академичната дейност на кандидатката. Включването на конкретни изследователски резултати в преподаваните курсове повишава нивото им, като го обвързва пряко с реалната практика в България.

Заклучение

Както се вижда, изследователската програма, с която се е ангажирала гл.ас. д-р А. Атанасова, е насочена към значима за науката и за клиничната практика проблематика. Емпиричните изследвания са реализирани на високо научно ниво и са отразени в авторитетни български и международни издания.

Въз основа на всичко казано до тук, убедено давам своята положителна оценка за научните публикации на гл.ас. д-р Анета Атанасова и си позволявам да препоръчам на почитаемото научно жури да я избере за доцент в област на висше образование 3. Социални, стопански и правни науки в професионално направление 3.2. Психология.

16.08.2023 г.

ПОДПИС:

София

Проф. Е. Алексиева